

Het Duistermars en zijn geschiedenis

*Woer 't water duur de leide stroomt
en zwoare eken stoat,
en op de kamp de ploog truk ziene vooren
in 't holt buj zommernacht de nachtegalen sloat,
woer vrogger 't vlas en boekweit hebt e bleuid,
de grote linde en de putte vuur de duure stoat,
doar is 't oalde Duistermars, met 't verleden vergreuit.*

Nu wil ik eens wat schrijven over het Duistermars, waar ik 1906 ben geboren. Samen met mijn zusje en broers heb ik er mijn kinderjaren door gebracht. Ik heb geleefd met mijn geliefde Ouders en Grootouders. In 1969 zijn we verhuisd naar de Kamphegge.

*O, zeg mij oude gebouw,
wie waren het nou,
die u eenmaal maakten.*

Ja, wat is er allemaal gebeurd in de oude hofstede Duistermars, nadat deze in 1616 werd gebouwd? Wie hebben hier eerst gewoond, onder welke omstandigheden? Hoe komt het dat het huis met erf tussen brede sloten en wallen omringd was? Grootvader had van zijn voorouders gehoord, dat er vlak voor de achterdeur een grote kolk was geweest. Is die als verdediging aangelegd in de vroeger rumoerige tijden? Want dat het geheel door water omringd was is duidelijk te zien als men er op let. Als ik kijk naar dit oude gebouw, met de zware eiken sporen, dan kun je wel zien dat het veel werk was om het huis te bouwen. Een ieder bouwde hoe of waar hij het wilde hebben, maar er werd eerst geen bestek of tekening gemaakt. Grootvader heeft wel eens verteld, dat sommige van die stiels en balken van een molen afkomstig waren. Het is duidelijk te zien dat enkele inkepingen in de gehele dikte beslist niet gemaakt zijn voor het gebindwerk van een boerderij. Of die molen daar ter plaatse heeft gestaan, is niet meer na te gaan. Mogelijk is het wel, omdat vroeger voor de achterdeur een vijver was geweest. Ik heb wel eens gelezen, dat er vroeger vaak een wijer (molenvijver) bij een molen voorkwam. En wat zegt deze vermelding, dat omstreeks 1800 Berend Duistermars huwde met Willemken Hendriks Huisken aan de Duistermars, wonende op Duistermars in Heeten? Ik vraag mij af heeft vroeger op Duistermars nog een tweede huis gestaan? Duidt hierop de naam Hendriks Huisken en is het door dit huwelijk één geheel geworden? Zijn hier misschien de bouwstenen van afkomstig die op een bepaalde plek in de Vlesse (schaapsweide) met ploegen boven kwamen? Wij weten het niet, want al die voorouders zijn reeds lang heen gegaan. We kunnen er allen maar na gissen, maar het is het meest voor de hand liggend. Het Duistermars was vroeger vrij groot: 33 hectaren, 35 aren en 60 centiaren. Dat wil zeggen na de markeverdeling van 1858.

De markeverdeling

Hieronder volgt een extract uit "De akte van toedeeling en aanwijzing van gronden der Marke Heeten Gemeente Raalte gedeponneerd onder de minuten van Mr. M.E. Houck notaris te Deventer bij akte den 26 Juli 1858 onder no. 5590 gepasseerd."

De tijdelijk daartoe benoemde Markerigter van Heeten, Meester Jan Samuel Gerrits, Griffier bij het Kanton-gerecht te Raalte wonende aldaar, als vertegenwoordigende het zedelijk lichaam, der Marke van Heeten, onder bijstand van Meester Johan Frederik Houck, Advocaat wonende te Deventer, belast met het opmaken dezer akte, en van Gerrit Krieger - Riekelt ten Have en Willem Rietman landbouwers, en wonende te Heeten gemeente Raalte, leden der Commissie van Consultatie, daartoe benoemd bij Marke Resolutie van den achtsten Januarij des vorigen jaars, krachtens Marke Besluit van de achtsten October daaraan volgende welk Besluit bij Extract van deze akte is vastgehecht, en waarbij het ter visie gelegden hebbend ontwerp is goedgekeurd, verklaren daar te

stellen, deze akte van toebedeeling, en aanwijzing van gronden der Marke, gelegen in Heeten onder Raalte, aan gewaarden en ongewaarden, welke heeft plaats gehad, overeenkomstig het plan van verdeling der Markegronden hetwelk na ter inzage, der belanghebbenden te zijn gesteld, is vastgesteld, bij Besluit der Marke, van den zestienden April achttienhonderdzessendertig, en is goedgekeurd, bij Koninklijk Besluit van den zeventwintigsten Maart, achttienhonderdveertig Nummer 97. Geschiedenis deze toedeeeling onder de volgende bepalingen.

- 1e Ieder gewaarde en ongewaarde, ontvangt van de in gemeenschap bezeten wordende gronden, in genoemde Marke gelegen, zijn aandeel berekend naar het aantal waren, en de hoegrootheid van het bundertal, en aard der gronden door hem in eigendom bezeten wordende in de buurtschap Heeten Gemeente Raalte Voor de thans toegedeelde gronden, welke geheel of gedeeltelijk, door de Marke aan de Overijsselse Kanalisatie Maatschappij zijn afgestaan, genieten de belanghebbenden, de waarde in plaats van de grond in natura.
(Johan Struik: Een gewaarde had meer rechten, dan een ongewaarde. Diegene die een zoon onder de wapens had gehad, kon hierdoor ook een gewaarde worden.)
- 2e Deze akte is opgemaakt, overeenkomstig het voorloopig plan van toedeeeling en aanwijzing omstreeks het jaar 1840 gemaakt, en worden de gronden thans, alzo toegedeeld en aangewezen. Aan hen die volgens ingewonnen inlichtingen, en volgens de meening der Markegenooten, krachtens het plan van verdeling, toen gerechtigd waren, zonder verantwoordelijk te willen zijn, noch gemoeid te willen worden, zoo ten eenigen tijd anderen mogten beweren, regt of mederegt te hebben en alle bezwaren daar omtrent, door elk die de grond ten zijnen name bekomt, voor eigen rekening moeten worden genomen, als wordende dezelve, door de Marke afgegeven, voor hen die volgens het plan van verdeling regt hebben. En is van deze toedeeeling en aanwijzing, deze akte opgemaakt, met vermelding van die overdragten, welke inmiddels hebben plaats gehad, en ter kennis der Marke zijn gekomen, zonder dat deze die overdragten wil goed of afkeuren. De gronden worden toegedeeld in de staat, waarin de zelve zich thans bevinden, en door de beregtigden reeds gebruikt worden met alle lusten en lasten, regten en geregtigheden, zelfs al waren die niet in deze akte vermeld
- 3e Ieder deelgenoot zal verplicht zijn, tot het onderhouden van wegen, waterleidingen, slooten, bruggen, duikers, kommen enzovoort, zooals reeds bepaald is, of later in een Markevergadering bepaald mogt worden, blijvende anders dat onderhoud ten laste van de Marke. Er zal aan weerszijden der waterleidingen, een onbelemmerd schouwpad, van tenminste één el breedte moeten blijven, binnen welke geen houtgewas zal mogen gepoot worden, en elk zal de bestaande overwegen en voetpaden op zijne gronden, moeten onderhouden en blijven dulden, tenzij een reeds bestaande, of later te maken openbare weg, de zelve onnoodig maken. In geen geval zal hij beregtigd zijn, onwetendheid van eenige op hem rustende last, voor te wenden.
- 4e Niemand zal bevoegd zijn, de bestaande, of nog te maken waterleidingen, te versperren of af te dammen. Hij zal het water van de hooger liggende landen op zijn gronden moeten ontvangen. De wegen zal hij op bepaalde breedte moeten laten, zonder die te mogen afgraven, of versmallen, overeenkomstig het bij Marke besluit bepaalde of nog te bepalen.
- 5e Een ieder zal het regt hebben de wegen langs zijn grond te bepoten, en te beplanten, op de wijze zoals bij Marke Resolutie, reeds bepaald is, of later bepaald mogt worden.
- 6e Ieder die krachtens deze akte, gronden verkrijgt zal verplicht zijn, in evenredigheid van het hem toegedeelde, zo noodig, tot onderhoud, en instandhouding der Marke, het zijne bij te dragen, en de vereischte hand of spandienst te verleenen.
- 7e De overdragten van gronden, welke vroeger reeds voorloopig aan eenig deelgenoot voor zijn aandeel, hebbenplaats gehad, worden bij deze, door de overige deelgenooten goed gekeurd. De grondbelasting komt ten laste van elk deelgenoot, voor de aan hem toegedeelde gronden. Zij zullen echter door de

Marke gedragen worden, zoolang de zelve, ingevolge 's Rijkswetten, ten name derzelve gevorderd worden.

8e Niemand zal later eenig regt van reclame uit welken hoofde ook hebben, daar een ieder geacht wordt, de hem toegedeelde gronden, met de daarop rustende lasten te kennen. Alle onverhoopte verschillen, zullen op een Marke-Vergadering beslist worden, aan welke beslissing partijen, gehouden zullen zijn, zich te onderwerpen, zonder regt van reclame.

9e De kosten dezer akte zullen, ten laste van de Marke zijn.

10e Deze akte zal door den Markerigter gedeponereerd worden, bij den Notaris, Meester Maurits Ernest Houck, resendeerende te Deventer, ten einde onder zijne Minuten te blijven berusten, terwijl elk belanghebbenden, bevoegd zal zijn, ten zijnen koste, daarvan een uittreksel of afschriftte ligten. Ook zal er een generale expeditie dezer akte ten koste der Marke gelegd worden, waarvan onder geteekende uittreksels bevattende, het hoofd en slot, met de registratie en overschrijving ongezegeld zullen worden gedrukt, waarin schriftelijk elk hoofd van toedeeing en aanwijzing, alleen zal worden ingevuld, en voor de regt hebbenden van elk hoofd, beschikbaar worden gesteld, alles voor rekening der Marke.

11e Eindelijk kiezen partijen, woonplaats ten kantore van den Notaris Houck te Deventer alwaar deze akte onder de Minuten blijft berusten.

En zijn alzoo onder bovengenoemde bepalingen en voorwaarden, in eigendom toegedeeld geworden de volgende gronden gelegen in de buurtschap Heeten, Gemeente Raalte, en aangeduid door de vermelding der Kadastrale Secties en nummers als:

Aan Gesina Duistermars, voor de helft en Berend Marsman, Weduwnaar van Maria Duistermars en zijn kinderen - Gerrit Jan - Hendrik - Wilhelmina - Berend - Hendrikus - Johanna en Berend Jan Marsman voor de wederhelft, allen bouwlieden te Heeten onder Raalte.

Sectie Nummer	Grootte	Aanmerkingen
H 1240	11 66 00	
H 1254	0 03 10	
H 1255	0 72 00	
H 1260	10 89 50	

Aan de Overijsselse Kanalisatie Maatschappij is afgestaan:

Sectie Nummer	Bedrag
---------------	--------

Hiermede de toedeeing afgelopen zijnde, hebben condividenden elk zijn aandeel in de te verdeelen gronden, ontvangen waarmede de ongewaarden geheel uit de Marke ontscheiden zijn.

Waarvan akte.

Gedaan en geteekend in eene Markevergadering van gewaarden en ongewaarden, gehouden te Heeten ten Huize van den Kastelein Franken aldaar den negen en twintigsten Mei 1800 achtenvijftig.

Geteekend J.S. Gerrits, J.F. Houck, G. Krieger, W. Rietman, R. Ten Have
Geregistreerd te Raalte den vierden Junij 1800 acht en vijftig, deel 16, folio 144 verso, vak acht, houdende dertig bladen, met negen renvooijen.

over f 438,02⁵ 4% f 17,60

f 2,40

f 20,00

Makende met 38 opcenten f 7,60

Zeven en twintig gulden zestig cent f 27,60

De ontvanger geteekend Poulie.

Overgeschreven ten kantore van Hypotheek te Deventer den twaalfden Junij 1800 achtenvijftig.

Dagregister deel vijftien No 2850 Register van Overschrijving deel 137, No 32, blad 59 tot 88.

Ontvangen drie en vijftig Gulden, vier en zestig cent.
De Bewaarde Geteekend Van Nooten.

Ik heb de akte in zijn geheel overgeschreven, omdat ik deze zeer interessant vond. Een dergelijke verdeling der Markegronden was niet zo eenvoudig. Ik denk dan aan de tegenwoordige ruilverkaveling, wat een geharrewar en ongenoegen dat ook vaak geeft. Met welk een precisie is het allemaal in de akte is vastgelegd!

Zoals uit de akte blijkt, kregen Overgrootvader en diens ongehuwde Schoonzuster Gezina Duistermars te samen 23 Hectare, 30 are en 50 centiare toegewezen. Ze moesten een bedrag van 81 gulden en 24 cent betalen, wat voor die tijd veel geld was.

Het is te begrijpen dat de ongewaarden, de keuters en daghuurders, helemaal niet zo happig waren, om een stuk grond, (meestal heide) in hun bezit te krijgen. Ze bezaten toch geen koppel schapen. Ze waren ze ook geen schollen (heiplaggen) voor strooisel en bemesting nodig. Ook moesten ze er nog wat grondbelasting van betalen. Of het was hun kaatje egaal. (om het even). Zo zag ik in een moandbreef (aanslagbiljet) grondbelasting verwittigd aan Duistermars Maria, huisvrouw van Berend Marsman, van den 31 Januari 1873, een bedrag vermeld van f 17,24, wat voor die tijden een heel bedrag betekende. En wat mij ook op viel was, dat Maria Duistermars reeds in 1852 was overleden. Dit is beschreven in de akte van boedelscheiding. In deze akte stond voorts, dat wijlen Berend Marsman en Maria Duistermars in den jare achttien honderd drie en twintig, zonder huwelijksvoorwaarden op te rigten, onder de Code van Napoleon, zijn gehuwd in gemeenschap van goederen bij die wet geregeld. Ook kon men zich voor de Markeverdeling bepaalde stukken land toe eigenen, zogenaamd door ze aan te graven, door er een kielspit of omwalling om heen te graven. Zo vertelde Grootvader dat het butennie'je, thans nog zo geheten, door zijn Vader was aangegraven. Ik kan dat bevestigen, want toen wij de huisstee uitgroeven, waar nu onze Marie en Johan wonen, dat er toen nog heel duidelijk de wagensporen van vroeger te zien waren. Een bewijs dat de weg vroeger veel dichter langs ons huis liep. Het Duistermars bestond vroeger uit verschillende stukken land: de kamp met kookstukke, het butennie'je, de grote moat, de wilm met wilmsbuske, de tweeakker, de griezels, de krol, de kleine moat, de hus (horst, hoogte), het busken, de vlesse (in vroeger akten schaapsweide genoemd), Berend Jan zijn akker (zo genoemd naar de broer van Grootvader, die hem had ontgonnen), de nieuwkamp met het veldje, het grote veld met het grote en kleine venne aan de weg naar Heeten. De laatste vier stukken grond zijn er na de Markeverdeling bijgekomen.

De oude Duistermars

Dit is het Duistermars, waar anderhalf of twee eeuwen geleden nog een herder liep met zijn kudde schoape (schapen) en wiens kloetschuppe in mijn kinderjaren nog aanwezig was. Dit was een klein schopje waarmee de scheper (herder) een kluit zand naar een afgedwaald schaap gooide. Waar in die tijd nog oer (ijzererts) werd gegraven, waar van de oergeeter (gaten van het graven van de oer) in mijn jonge jaren nog te zien waren in de grote en de kleine moat. Waar in die tijd de oerwagens nog reden naar de boot in de IJssel in Deventer. De weg naar Deventer wordt nog altijd de Oerdijk genoemd. Ook lag er bij ons altijd nog een oerzeeve waar de oer mee werd gezeefd. Overgrootvader Marsman reed met zijn twee paarden bespannen wagen naar de stad, om un voer eek of talhout weg te brengen. Dat was afkomstig van het Meihoutbossen. Het was eikenhout dat men in de Meimaand boste (beklopte), de eek (schil) liet dan gemakkelijk los. Het talhout (geschilde hout) bond men in bossen en verkocht men in de stad. De eek ging naar de leerlooier. Ik herinner me nog, dat toen ik nog heel jong was, onze volk noa de krol ging, hen bossen. Ik mocht ze dan koffie brengen. Overgrootvader en later Grootvader en Vader, reden met een tienneken (20 pond) of een achtendeel (40 pond) boter op staddag (vrijdagse markt) naar Deventer. Overgrootmoeder en later Grootmoeder en Moeder gingen mee om eieren te verkopen en meteen inkopen te doen. Alles kwam vroeger uit de stad. Die boter werd dan donderdags achter op de deel gekneet. Met de boterstikke werd de boter mooi opgemaakt. Er werden figuurtjes op

opgemaakt, en daarna werd de boter met de botterdoek afgedekt. Deze paarse doek kan ik mij nog heel goed herinneren. De boterstikke hebben we nog bewaard.

Als men vroeger bij Duistermars aankwam, zag je eerst een grote dammer (wakel, jeneverbes), een paar wilde kersebomen en een heel grote driestrampige heggedeurn (Meidoorn). In de zomer zaten er altijd knabbelbutjes of varkenbeezen aan. Verder had je de slijpsteen, de putte met een streutje (klinkerpad) op de vuurdure (voor deur) aan en verder drie lindebomen. Die gaven 's zomers mooie schemme (schaduw). Bij de voorste linde stond het hondenhok van keesje, onze hond. Dan was er nog het kokhuus met de fornuisput waar moeder de was deed en waar we ook de aardappels in kookten voor de varkens. Achter en tegen het kookhuis stonden drie grote appelbomen, bitterzeuten, bellefleuren en steerntjes. Aan de Oostkant van ons huis was de mestvaalt, wat we nu een stinkgat zouden noemen. In die tijd, toen er nog geen kunstmest was, was men heel zuinig op de mest. Zonder mest kon men hier in de schrale zandstreken niets verbouwen. Ook werd zand van onder de mestvaalt op de akker uit gereden. Bij het ploegen liet dan de middenvoore (laatste voren met het ploegen) zitten en groef ze later uit. Dit zand ging naar de mestvaalt. De aalte (gier) liep uit de mest in het zand. In het voorjaar reed men dit over de weide. Motvaren noemde men het. Het gaf een eigenaardige zurige prikkelende geur. Ik heb zelf nog wel geholpen met motstreeien. Verder achter de mestvaalt was het holtleusken, waar Grootvader het hout hakte op de holtpoer, en dan daar achter was de riezemiete. Voor de achterdeur was de brede peerdesloot met daarachter het eendenbeltje, waar 's zomers van die half wilde rozen bloeiden. Voor die peerdesloot maakten ze ons altijd bang, doar zat de bollebak in. Als je de echterduure (achterdeur) uit kwam en rechtdoor liep, kwam je op de lange diek, die liep richting Vlessendiek. Je ook langs de zandkoelen (zandkuilen) richting Heeterdied. Net iets eerder als de nieuwe kamp rechts af, was de vaar of doonweg, langs de dennensingel richting Espelo. Achter de schure liep een brede sloot naar de leide (waterleiding). Vlak achter het mennegat (dam) met daaronder de spikke (waterdoorgang) lag vooraan in de Vlesse de wetterkolk (drinkkolk). Een eindje verder was de bleekkolk waar Moeder de was bleekte. Achter de schuur, die achter en voor en aan de ene kant van planken was, borg Vader altijd 's winters de hekken op onder het uitstekende dak. Het erf om de schuur en het huis was in die tijd een hele striepe (strook) grond waar men nu wel zuiniger op is. Achter de schuur bloeiden in het voorjaar altijd de pullekes nakendeerskes (sneeuwkllokjes). Er lagen er van die dikke zoerkoolstenen (zwerfkeien). Ik denk vaak: "Waar komen die vandaan, wat voor historie hebben ze. O, konden ze ons eens zeggen, hoe ze hier zijn gekomen. Wie heeft ze hier gebracht?" O, wat zou ik mij nog eens graag een dag verplaatsen naar die zalige kindertijd, waarin je alles zo anders ziet, alles zo nieuw is. Waarin men zich meer en meer bewust wordt van het leven. Dat het zo het vanzelfsprekend is, dat je ouders voor je zorgen. Dat je morgen weer precies zo leeft of speelt als vandaag.

Als je de achterdeur in ging, (het onderschoer was er in 1878 afgebroken) had men aan de linkerkant de kowstal, waar de beeste stonden, Heldersen, Witten, Jacob, Roo, Bonte, Hatte, Kaster, Bleume, Klaphekke, genoemd naar de huidskleur of tekening of waar ze gekocht waren, en dan nog een paar pinken (eenjarigen).

Die stal was vroeger een potstal, die men voor de helft vol kruide met plaggen en elke dagen weer van een nieuw laagje voorzag. Als hij dan vol was werd de mest met plaggen er weer uitgegooid en naar het land gereden. Dit stal uitgooien was een heel werk, maar men was toen wel wat gewend. "Hele dage an de grepe stoan", zei men dan als men met de greep in de mest werkte. Achter de koeien waren geen raampjes maar gewone ruutjes (ruitjes) in de muur gemetseld die nog een beetje licht binnen lieten. Verder had je de stalduuren waar men de mest uitgooide. Aan het eind in de achtermuur, was de eendste duure, waar de koeien in en uit moesten. Voor de koeien had je het grondholt, waar gaten in zaten voor de stekriéje vastzaten, die stekriéje was de onderste verbinding van de gebinten. De bovenste waar de sporen op rusten, noemt men de boavenplate. Om de andere reppel (staken), zat een ring waar men de koeien aan vastzette. Voor het grondholt was de krubbe om de beesten te voeren. Voor het wetteren, (haksel en slobber geven) werden er lange zompen voor de koeien gezet, De slobber kwam uit de wetterton. Vooraan bij de koeien aan de dellenduure hadden we het kalverhok en aan de

andere kant van de delle (deel) waren de varkenscutte (hokken) met Bentheimerstenen varkenzumpen (zopen, bakken) voor het voeren. Vooraan op de deel was de paardestal met gemetselde kribbe en daarboven de reuve (ruif) voor gras en hooi. Boven de varkens en koeien was de hiele (hilde), die men 's zomers vol hooi stopte en die in het voorjaar het laatst werd leeggehaald.

In die tijd hadden wij maar één paard, maar Overgrootvader (Marsman) had altijd twee paarden gehad. Hij had ze altijd dik in het vlees gehad. De koeien waren er minder goed afgekomen, want er was eens een wortelboer uit Deventer bij hem geweest, en die had gezegd: "Marsman oe beeste sie doot meer an 't sch.... as de miene an 't kalveren."

Boven de deel waren de balken waarvan er één met het jaartal 1616, met daar bovenop de balken-sleeten waar het hooi op werd gepakt. Tussen de voorste balk en de hekbalk, was het slop. Daar door werd de rogge en het hooi naar boven gestoken. De ruimte aan weerszijden van het slop heette het liespel.

Onder de hekbalk werd bij een sterfgeval het lijk gezet, voor het werd uitgedragen.

Aan de hekbalk zaten twee ijzeren haken, waar men de geslachte koe aan ophing. De sporen van de boavenplate tot de nok waren gewone eikenstammetjes van twintig à dertig centimeter dikte. Boven in de nok zaten de hanehulter. Aan beide einden van de nok waren de vele gaten, waar de uilen en vleermuizen in en uit konden vliegen. Ze lieten meteen nog wat licht door, anders was het er volslagen donker. Ons huis vroeger had zes gebinten, met inbegrip van de balk boven de stapelmuur en de kukkenbalk (in het voorhuis).

Het is wel zeker dat ons huis vroeger een loshuis (loshoes) is geweest en dat de stapelmuur er met het bouwen nog niet in zat.

Dit was duidelijk te zien aan de sterk naar achteren aflopende vloer op de deel, vroeger kenmerk van lossehuizen. Deele (deel) betekent ook lager.

De balken en de stiels waren allemaal verbonden met eiken peggen (pennen). Als spijkers waren allemaal nog ouderwetse vierkante smidsspiekers gebruikt.

Het onderschoer heb ik niet gekend. Het is in 1878 afgebroken. De achterdeur zat ver naar binnen, tot aan het laatste gebint. De ruimte voor de deur onder dak noemde men dan onderschoer, wat waarschijnlijk betekent "waar men onder schuilen kan" .

De overblijvende achtermuur was even hoog als de zijmuren. De muren waren toen niet meer van leem, maar wel waren ze meest in kleispecie gemetseld.

En zo was ons huis wat velen "oale convente" zouden noemen maar oersterk en degelijk gebouwd met enkel eikenhout, waar men haast geen spieker in kan houwen. Vroeger zei men altijd: " Met eekenholt is 't goedkoop te bouwen, 't geet nooit kapot."

In de achterdeur van ons huis waren eigenaardige tekens in gesneden. Ik heb wel eens gehoord van zogenaamd runenschrift in de achterdeur, waaraan een afwerende kracht werd toegekend. Mogelijk was dit bij ons ook wel zo iets.

Op de deel voor de grote vaste deur,- de andere deur was in de onderste en de boavenste gedeeld -, stond altijd de kafmulle (kafmolen). Voor op de deel stond de sniemesiene (snijmachine) om haksel te snijden voor het paard. Op de beddestee lagen altijd de dursstukke (dorsstokken). Aan een grote smidsspieker in de stapelmuur hing altijd de wanne (wan) en op de beddestee lagen ook de stro- en de vleisgaffel (vleesgavel).

Voor de boavenmuure (voormuur) stond vroeger een wienstok. Voor de ramen zaten de vensters (blinden) met in ieder venster een uitgezaagd hartje. Dit hartje zag je overal. Ik heb mij wel eens afgevraagd, was dit voor de sier of hadden ze nog betekenis.

Als je vroeger bij ons huis door de voarduure, met ouderwetse duurenklinke, naar binnen ging over de houten nul (drempel), dan was rechts de waschkamer. Daar hing een pitlemke (tuitlampje). Dit was een rond bakje met een tuit waar een katoentje in stak. Het brandde op raapullie (raapolie), waarmee men het bakje moest vullen.

Verder stond er toen nog de kaarne (karnton), de latoafel (latafel), waar van alles in werd bewaard en een ton waarin de oude melk bewaard werd. Op het waschkamerzulderke (zolder boven de kelder) werden de minder gebruikte dingen bewaard, zoals de bosbeeltjes enzovoort.

In de kelder stond 's winters vaak de vleistonne waarin het gezoute vlees van de geslachte koe in ging. Er stond het broodteufeltje met het hakkemes, waar het roggebrood mee werd gesneden en een vleute (houten vat) waarin de melk werd bewaard. De vleute gebruikten ze ook bij de slacht, om het gesleuns of de darmen in te doen. Er stonden ook nog een paar Keulse potten. Links na de voordeur kwam je in de kukken (keuken, woonvertrek) met aan de linkerkant het kammenet (kabinet). De voormuur had één raam met kleine ouderwetse ruitjes. Tegen de voormuur stond een mooi tafeltje met uitgewerkte poten. Naast het raam hing de spiegel.

De vloer was van rode en blauwe estrikken (tegels). Midden in de keuken onder de Engelse lamp stond de ronde klaptafel, langs de kant ouderwetse knopsteule (stoelen) en Moeders kast met vaasjes erop. Aan de ene kant van de keuken was een lieste (lijst) met telders (borden) en kommen. In het midden hing de Friese klok met zware punders, die Grootvader iedere avond aan de kettens (kettingen) op trok. De kettingen waren van koper, de punders waren mooi verguld. De wijzerplaat had een mooi visserstafereel en boven op de klok stonden drie moleteurntjes (torentjes). Verder hingen er nog twee schilderijen voorstellende "In de haven" en "Aan het strand." Dan hing er nog een grote letterdook van Grootmoeder en een kleinere van Moeder.

Aan weerszijden van de schoorsteen was de wiem waar men het vlees en spek aan de spelen ophing. Dan waren er twee beddesteën met donkergroene beddegedienen (gordijnen) met boven een dwarsgordijn met mooie glimmende kupperen knuppe. In de bedstee was aan het veuteneende de beddeplank waar men ook het kistje met geld en waardepapieren bewaarde, en vooraan was een smalle beddeplank als opstap in gebruik. De ene bedstee was uitgebouwd op de deel en hierin zat een raampje waar men op de deel kon kijken of er ook ongemak (wat aan de hand) was.

En dan had je aan de stapelmuur de schoorsteen met de bozem met een lijst. Op de lijst stonden rondom telders en bottertunnekes. Deze had Moeder nog gekregen bij haar trouwen. Verder werd er van alles opgelegd waar de wichter niet bij konden komen: schellemeskes, enz. Vader en Grootvader hadden er ook altijd de tabaksbuul opliggen, want ze hielden allebei erg van een pruumke tabak. Op de buil stond: "Deze en meer soorten van tabak en snuif, alsmede koffij en thee worden verkocht bij K.Ten Have, in het Wapen van Antwerpen te Deventer."

Om de schoorsteenbozem zat het schoorsteenkleedje, dat mooi gekroest (geplooid) werd. De vrouwen waren er maar wat greuts op als ze dat mooi konden.

De schoorsteen was tot aan de zolder van sprenkelen, die met leem mooi glad dicht gesmeerd was en van buiten gewit. In de schoorsteen zat de hoalboom waar de hoalketting aanhing. Daar werd de waterketel aan gehangen, de middagpot of de pappot. En ook wel eens het hangiezer voor de pannenkoekenpan. Boven onderin de schoorsteen was nog een plank, die ze wel eens de oelenwanne noemden. Daar borg Moeder de pannekoekenpan op. Er stond ook een oude klomp met worstepinnen op. Aan weerszijden van de vuurplaat stonden de pilasters die mooi uitgewerkt waren. De pilasters ondersteunden de bozem en schoorsteen. Die dingen, de bozem, staande- en vuurplaat heb ik allemaal bewaard.

Tussen de beide pilasters zaten aan de stapelmuur de steentjes (tegeltjes). Op de meeste stonden bloempotten, op enkele een sloopje, een put of een kasteel. Sommige tegeltjes verkleurden als er regen kwam, dan zeiden ze: "Wie'j kriegt ok reegen, het steentje is zo blond."

Aan de steentjes was ook nog het heerdiezerke opgehangen, waar de tang, de vuurlepel, de assenschuppe en het pannemes aan werden gehangen.

In de hoalketting zat het hoalfoes waarmee men de ketel op kon trekken of laten zakken. Als men het water aan de kok (kook) wilde brengen liet men de ketel tot op het vuur zakken. Was het aan de kook en wilde men het direkt nog niet gebruiken dan trok men de ketel hoog op boven het vuur. De hoalketting werd 's zaterdags mooi blank geschuurd, de vuurplaat werd met potlood opgepoetst. Men sprak ook wel van het hoalschoeren, van diegene die het meeste werk deed. Het vuur (de vuurstee) werd in vroeger jaren, ver voor mijn tijd, als heilig beschouwd. De heiligste plaats aan het huis was het hoal (haal), waar men de bruid omheen leidde, heb ik wel eens gelezen.

Ja, wie hebben er al om dat haardvuur heen gezeten, zoals de eerste bewoners, was het nog ten tijde van het heidendom, wij weten het niet.

En wat betekende het langwerpige vierkante steentje dat ik onder de vuurplaat gevonden heb, van zo'n 5 à 6 centimeter lengte, was het uit bijgeloof: afwering van boze geesten of tegen blikseminslag.

Volgens het archief in Zwolle was in 1682 op Duistermars één vuurstede en één oven. Voor elk van deze moest toen belasting betaald worden.

Naast de deel deur was een ijzeren deurtje in de stapelmuur gemetseld, waar men vroeger de kookpot stookte die voor op de deel stond. Op de keuken, die 's zaterdags na het schrobben met wit zand werd bestrooid, stond ook nog de weege (wieg) en de kakstool voor de kleine. Boven de middendeur hing nog een mooie gekleurde plaat met een grasmachine en zelfbinder en nog een machine, maar welke ben ik vergeten, met het Duits onderschrift: Grasmäher en Garbenbinder. In die tijd waren de Garbenbinder (graanzelfbinders) hier nog totaal onbekend.

Het voornaamste op de keuken was wel de speene (spinde), waar Moeder alle etenswaren in opborg. Vet, boter, suiker en de tromme(l) met steken en de klontjes. De broodschalen, de stoete, koffiebbonen, de panne-kookenschuttel, het ullieputje, leppels, vurken en messe, telders, de kluntjesscheere, de nat(jus)panne, de papsleef, het zoltputje, het mosterdputje, de pepperbusse, de koffiepote, de weegschale, de koffiemulle en de koffiebbonentromme. De mupkes (koekjes) tromme borg Moeder altijd wel op in de kast. De beschuiten bewaarden ze altijd in de beschutentromme, die hing altijd op de keuk aan een spijker in de muur. Die trommel heb ik nog altijd bewaard.

Verder waren er in de keuken nog twee kamerdeuren naar de beide kamers. Eigenlijk was het maar één kamer waar de ene bedstee in de keuken was ingebouwd en de andere bedstee in de voorste kamer tegenaan was gebouwd. En zo kon je zo door het smalle gangetje tussen de beide beddesteën en de buitenmuur van de ene kamer in de andere komen, en wij jongens liepen dan wel eens stilletjes door dat gangetje om de meisjes aan het schrikken te maken, maar dit mochten wij niet, maar je doet graag wat je niet mocht. In dit gangetje stond van alles, de tuugmande voor de vuile was en meer van die minder gebruikte dingen. In beide kamers was een bedstee. In de voorste meisjeskamer zat in de voormuur een langwerpige raampje, in de jongenskamer was er niets als een vierkant ruitje in de muur. In de jong(en)kamer stond Vaders kleerkoffer, met inschrien om de kleine dingen in op te bergen, zoals het horloge en dergelijke. Als je in de schuur kwam, was eerst aan de rechterkant het hoonderhok, met zo'n 15 à 20 kippen, met aan de voorkant naar buiten het hoondergat met laddertje. 's Morgens vroeg kon je de haan al horen kraaien. Aan die kant van de schuur was een stenen zijmuur en daar waren drie varkenschutte (hokken) met drie varkens in elk schot. Helemaal achterin was de schaddenhook, waar ze de schadden in vlijden. Aan de andere kant had je eerst het eendehok, voor de pieleenden zoals we ze altijd noemden, met gazenloop naar buiten. We hadden zo'n vijf à tien eenden. Die moesten we 's avonds altijd ophalen, vaak uit de pinnehook (uiterste hoek) van de vlesse (weiland, waar ze in de waterleiding zwommen), want 's morgens vroeg dan legden ze. Als ze dan niet binnen waren, legden ze hun ei ergens buiten. De andere ruimte aan die kant was gevuld met kleufholt en bezemrijs. Er stond de houten ploeg en de egge. In de schuur stond de kleedwagen en een wagen met dichte ladders en een wagen met holle ladders, die men alleen voor het ophalen van de oogst (hooi en rogge en haver) gebruikte, en nog de stortkoare (kar). Op de schuurbalk (zolder) werd hooi of rogge of haver, meestal haver, gevlijd, die ze er dan 's winters weer afhaalden. De schuur stond toen aan de andere kant van het huis. Bij de verbouwing hebben ze de kap met het gebintwerk in zijn geheel op planken en rollen naar de andere kant gerold. Zo kreeg de oude schuur met het mos op het dak een heel ander aanzien. Ook ons huis leek heel anders, toen de kamermuren werden uitgezet en opgetrokken, evenals de muren van het achterhuis. We kregen een nieuwe voormuur met twee ramen in het midden, eerder hadden wij hier maar één raam met heel kleine ruiten. Ook kwam er een achterkeuken (bijkeuken) als dagelijks vertrek. Vroeger sprak men nooit van voorkamer maar altijd van de keuken. Er werden ook schilders ingehuurd, terwijl men vroeger zelf maar een beetje verfde.

De bewoners en de afstammelingen

Het Duistermars is erg oud en wordt al in 1682 vermeld. Toen wij in 1969 (11 Dec.) vertrokken van het Duistermars naar de Kamphegge, kwam daarmee een eind aan het eeuwenlang bewonen van de oude hofstede door een afstamming van de Duistermars'en.

De oudste bewoners waren voor zover mij bekend, Berend Duistermars, die omstreeks 1790 huwde met Willemken Hendriks Huisken. Ze hadden twee dochters, Maria en Gesiena. Maria huwde in 1824 met Berend Hendrik Marsman.

Hij was een zoon van Gerrit Hendrik Marsman en Hendrika Berends op Kamperman in Bathmen. Gerrit Hendrik Marsman was geboren op de plaats Marsman bij de ijzermolen in Deventer als zoon van Gerrit Jan Marsman.

Ze kregen vijf zoons en twee dochters.

Gerrit Jan huwde met Geertruida Willemsen en woonde op Lokin (Dijkerhoek).

Hendrik huwde met Dina Horsman en woonde op Peters (Dijkerhoek) en noemden ze Peters Heinoom.

Berend was gehuwd met Hendrika Brekveld, ze hebben eerst gewoond op den Zwolsen. Berend was later Koningsjager (onbezoldigd rijksveldwachter) bij Baron Bentinck van Schoonheten.

Wilhelmina was gehuwd met Hendrik Pasmaan, Rijksveldwachter in Dalfsen. Hun kleinzoons waren de Pasmans van de vleesfabrieken en slachterijen.

Henricus (Grootvader) huwde met Henrica Bolderink (Grootmo) en woonde op Duistermars.

Johanna huwde met Jannes Stoevenbeld te Holten (verder niets van bekend).

Berend Jan was niet gehuwd en woonde bij Grootvader en Grootmoeder. Zijn naam leeft nog voort in een door hem stuk ontgonnen land, dat wij nog altijd "Berend Jan zijn akker" noemen. Hij is in 1902 overleden, toen Vader hier al was ingetrouwd. Oom Berend woonde toen in Borne, Oom Gerrit diende bij een boer in Hengelo en moest ook melk venten. Berend en Gerrit waren op een zondag bij ons thuis geweest, toen Berend Janoom ziek was. Tegen de avond waren ze vertrokken, lopende naar Nijverdal, om vandaar met het spoor verder te reizen. Diezelfde nacht was Berend Janoom al overleden. Door de nog gebrekkige postdiensten was hij al begraven, toen ze het bericht kregen. Berend Janoom was altijd een vrolijke kwant geweest en had altijd bijzondere streken uitgevoerd. Toen het stadsvolk 's vrijdags terug kwam van de markt, was hij in het hooiland, met een dikke duffelse jas aan. Grootvader had daar wel schik van, maar Grootmoeder had dan gefoeterd om de gekke fetuten. Berend Janoom had ook zo goed kunnen lopen, hij zei altijd: 'As ter knip en wier knip (als het moest) loop ik in drie kwartier naar Bathmen.'

Toen Grootva en Grootmoe in 1868 trouwden, waren Grootva's beide ouders al overleden. Alleen Sinemeuie (Grootva's Tante) leefde nog. Zij is op 5 juni 1874 plotseling overleden, toen Grootva en Grootmoe naar de Deventer kermis waren, 's morgensvroeg was ze nog gezond.

Grootmoe heette Henrica Bolderink, dochter van Willem Hendrik Bolderink en Johanna Willemina Maatman, ze woonde op Maatman (Dijkerhoek). Haar tweede Moeder was Janna Vukkink. Ze vertelde vaak hoe ze als jong meisje meeding oale (paling) vangen met de oalescheere in de moddersloten bij Boerendans. Ook hoe ze hielp veldhoonder (patrijzen) firasseren. Dit deden ze in 't donker met een lang sleepnet. Ze vingen vaak de hele koppel in één keer. Ze hadden als het nog licht was, gezien waar de vogels 's nachts op de grond gingen liggen.

Hendrik Bolderink, een broer van Grootmoe, woonde in Oberhausen (Duitsland). Hij had daar een weerdshoes (herberg). Hij had een papegaai die "Hes toe al betaald" zei als de bezoekers gingen vertrekken. Hij had twee dochters, Engeline en Bertha. Engeline was getrouwd met Eduard Jobbe. Bertha met Julius Motz, die had een fotografisch atelier in Witten. Ik weet nog dat Hendrikoom en zijn beide schoonzoons bij ons kwamen, maar hun taal konden wij slecht verstaan.

Bij Moatman hadden ze vroeger voor de achterdeur een hele grote kolk, waar van die dikke groene kikkers in zaten. De schoonzoons vingen die "vorschen" dan. Die kikkers waren er bij ons in buurt ook wel. Je ziet ze nu hier nergens meer.

Grootvader is vroeger een keer met het spoor (trein) naar Duitsland geweest. Hij heeft daar nog een mooie uitgewerkte stok gekocht, die hij nog jaren gebruikte. Onderweg keek Grootva uit het raampje van de trein en waaide hem de pet af. Het eerste wat hij toen moest doen was een pet kopen, met de blote kop lopen dat kon niet, dat deed niemand.

Toen Hendrikkoom gestorven was, zijn Grootva en Grootmoe niet naar de begrafenis geweest. Ze waren toen beiden al bejaard, maar Grootmoe was wel erg onder de indruk. Later hebben we nog gehoord dat Julius als Officier in de oorlog 1914 -1918 gewond was geraakt, maar verder hebben we van die familie nooit wat gehoord.

Grootmoe had ook een aantekenboekje, waar ze de inkomsten en uitgaven in noteerde. Dit hebben we nog altijd bewaard. Hieronder wat dingen, die ik heb overgeschreven.

kalfdatum koeien:

Jacob	den 8 Julij	Vrijdag 10 Maart	3 biggen gekocht 23 ¹ / ₂ gulden.
Roo	den 25 Januarij	Vrijdag 9 Junij	2 biggen gekocht 22 gulden
Bonte	den 18 Mei	Vrijdag 4 Augustus	2 biggen gekocht 19 gulden.
Hatte	den 12 April	Vrijdag 15 September	3 biggen gekocht 21 ¹ / ₂ gulden.
Koster	den 16 Maart	23 Maart	3 biggen gekocht 30 gulden.
Witte	den 10 Maart	27 Maart	3 vetten varkens 179 gulden.
Pink	den 30 Junij	21 Maart	2 biggen 49 gulden.
Pink	den 18 Junij	1 Maart	2 biggen 33 gulden.
Pink		22 April	3 biggen 30 gulden.
		17 Maart	1 kalf verkocht 27 ¹ / ₂ gulden.

Vrijdag	31	3 Kievitseier	0,75	1 Mud mais	5,55
Vrijdag	7 April	3 Kievitseier	0,54	¹ / ₂ Mud	2,50
Vrijdag	21 April	28 Kievitseier	4,20	50 Lijnkoeken	4,50
Vrijdag	2 Mei	16 Kievitseier	1,76	1 ¹ / ₂ Mud haver	5,55
Maandag	5 Mei	21 Kievitseier	2,40	1 Mud lijnmeel	5,00
				1 Schepel rogge	1,11

Maandag	100 L melk	Maandag	72 L melk
Dinsdag	78 L melk	Dinsdag	55 L melk
Woensdag	60 L melk	Woensda	53 L melk
Donderdag	61 L melk	Donderda	55 L melk
Vrijdag	60 L melk	Vrijdag	51 L melk
Zaterdag	61 L melk	Zaterdag	52 L melk

Vrijdag 6 April	2 Kievitseier	0,50	8 April 17 Kievitseier
Vrijdag 13 April	34 Kievitseier	5,10	15 24 Kievitseier
Vrijdag 20 April	33 Kievitseier	3,96	22 24 Kievitseier
Vrijdag 27 April	42 Keivitseier	4,20	29 33 Kievitseier
Vrijdag 4 Mei	37 Kievitseier	3,70	

Rogge		Jakop	den 10 Mei
Den Wilm	21 vim	Bonte	den 18 Mei
Kamp	31 vim	Bleume	den 18 Mei
Hoogstuk	6 vim	Koster	den 7 Maart
Krol	18 vim	Witten	den 7 Januarij
Hus	16 vim	Blaare	den 28 Mei
Nieuwe Kamp	20 vim	Maatman	den 12 Januarij
Twee-akker	5 vim	Juffer	den 25 Februarij
1911		Hellendoorn	den 16 Mei

Blaar	den 7 Julij	Jakop	den 20 Junij
-------	-------------	-------	--------------

Witkop	den 7 Julij	Bonte	den 7 Junij
Heldersen	den 11 Mei	Bleume	den 9 Junij
Witten	den 12 December	Koster	den 21 Maart
Jakop	den 13 Mei	Witten	den 23 Januarij
Hatte	den 14 Mei	Blaare	den 17 Junij
Bles	den 13 Mei	Bles	den 5 Junij
1 Pink	den 13 Mei	Klaphekke	den 17 Januarij
2 Pink	den 13 Mei	Lents Jakob	den 18 Junij
3 Pink		Pink	den 5 Maart

Een vim bestaat uit 100 garven.

Uit Grootmoeders aantekenboekje blijkt wel dat er toen nog veel in de stad werd gekocht, omdat de datum altijd op een vrijdag was. Vrijdag was de marktdag in de stad. Vroeger hadden ze hier in de buurt zo'n rijmpje:

*Marsman slacht een kalf,
Holterbrook die krig um half,
de Mulder krig un poot,
en slut er de smid met an den hood.
Velderman met de koffiemulle,
het oale bultje vret zo vulle,
Holterbrook zat in den kook,
Duistermars die vrolijk was.*

Grootvader was steeds tralat, als hij zich eens met ons bemoeide. Hij was altijd vuur de wille (hij maakte veel grappen). Hij was erg zwak (lenig). Ik herinner mij nog zo goed, dat wij hem in de Poaschvacantie hielpen uutharken. 's Winters werd de mest met veel stro er in over het weiland uitgestrooid en in het voorjaar werd het uutharkse (droge stro) dat dan uitgespoeld was, opnieuw als strooisel gebruikt. Wij jongens probeerden toen kop te staan, maar dat lukte niet, maar Grootvader die toen al in de zeventig was, kon het nog best. Ik zie hem nog zo zitten in de gemakstool, met de steile pet. En ze later nog in bed lagen als wij naar school gingen, hoe Grootvader en Grootmoeder zich aan de beddekwest oprichtten, om ons goedendag te zeggen.

Grootvader vertelde ook graag van vroeger van zijn ouders, hoe zijn Vader gin verbrand man (niet arm) was geweest en hoe die eens tesamen met een daghuurder in de kleine maat aan het werk was toen er een schoer (onweersbui) op kwam zetten.

Overgrootvader had gezegd: "Ik goa noa huus." "Och", had de daghuurder gezegd, "Het is haaligheid." Overgrootvader was op het paard gesprongen. Hij was er achtereers op gaan zitten en had het paard met de handen op de k.... geslagen. De daghuurder had later gezegd: "Het was net of ter un ekster hen vleug." Maar hij zelf was niet ver gekomen, achter op het busken was e dale e hageld, ik hoor het Grootvader nog zo zeggen.

Ook zie ik Grootvader en Vader ook 's zaterdags nog het scheermes aanzetten op de ulliesteen, want vroeger schoren ze zich gewoonlijk één keer in de week.

Grootvader, later Vader of Marinusoom, ging wel eens een dag met peerdehulpe naar Berendoom. Later ook wel naar Hendrikoom van Schoonheten. Toen Grootvader er een keer een dag was geweest en naar huis wilde, zou Berendoom het paard dat al ingespannen was, nog even water geven. Hij deed het paard het hoofdstel af, zodat het beter kon drinken. Het paard dacht dat het nu los was en ging er vandoor naar huis. Berendoom en Grootvader er achteraan, maar het paard was al gauw uit het zicht. Grootmoeder die juist buiten was, ziet het paard (kalm nu) aankomen en zet de achterdeur open. Toen Grootvader en Berendoom aankwamen, stond het paard al op stal.

Grootvader had in zijn jonge jaren eens een paard gekocht op de Goorse wintermarkt. Hij was 's avonds in het donker op het paard binnendoor gereden over de Borkeld. Het bleek later vlak langs een open put, maar hij had hier niets van gemerkt.

We bewaren altijd nog een antieke tinnen theepot gemerkt B. M., Berend Marsman, onze Overgrootvader. Mogelijk is die nog van zijn trouwdag afkomstig.

Grootvader was geboren op 30 juni 1838 en Grootmoeder op 6 december 1840. Op 18 juni 1868 zijn ze getrouwd. In 1918 waren ze vijftig jaar getrouwd, maar daar ze beiden al bejaard waren, wilden ze er geen feest. Wel zijn de kinderen en kleinkinderen allemaal op bezoek geweest.

Het was in de zomer van 1919 dat Grootmoeder een lichte beroerte kreeg, waarvan ze echter weer aardig opknapte, maar Grootvader ging die zomer erg in krachten achteruit. Hij klaagde veel over pijn in de rug. Hij zei wel eens: "Ik heb ut vuur in de rugge." "Het vuur" hoorde je de mensen wel meer zeggen, ik vermoed dat dit de kanker was.

Grootvader hielp toen ook niet meer hooien, wat hij anders zo graag deed. Het hooi daar was hij altijd erg secuur aan, er mocht geen greune kutting (groen gras) in zitten. Hij kuierde nog wel naar het hooiland, Grootmoeder zei dan: "Hij mag ut nog zo geerne zeen."

Zo ging hij geleidelijk achteruit. Begin November werd Grootmoeder, die nog vrij kras was, weer door een beroerte getroffen. Zij is er toen aan overleden. Precies acht dagen later overleed Grootvader. Zo zijn ze beiden van ons heengegaan. In mijn herinnering kan ik ze mij nog zo goed voorstellen: Grootvader met die mooie stok, het plooimutsje van Grootmoeder en de tipdoek. Grootvader met het zwartzijden petje. Het petje en Grootmoeders kerkboek bewaren we nog altijd, als laatste herinnering. Foto's hebben we niet van ze, want zich op het portret te laten zetten, daar wilden ze niet van weten.